

KABDEBŐ LÓRÁNT

Szöveg épül, omlik

Babits az európai irodalmat az „egymásnak felelő” „egészen nagyok”-ra figyelve mutatja be, „akik egészen-eggyek, egymás folytatásai, egyetlen lélekáram részei”. A magam részéről ezt az áramot nem annyira a remekművek, mint inkább a bennük megképződött szövegek vándorlásaként fogom fel. Olyan aktusként, amelyben az olvasói retorika változó poétikai horizonton átminősül alkotói retorikává – megnyitva ezzel újabb – immár összehasonlító – olvasások lehetőségét. Babits metaforájával „egyetlen lélekáram részei”, amelyben „tovább élnek mindnyájunk lelkében”. Szabó Lőrinc meghatározásával: „A zűrzavar, amit most rendezek, / hogy értsem magam s hogy megértsetek”. A költő önmagyarázatában „a vers a zűrzavar rendezését ígéri”. A magam olvasatában: a különféle befogadások, kérdések megjelenésével egyfajta *zűrzavar* felkeltését-megrendezését ígéri a megértés – újfajta poétikai rendezés – szándékával. A költő pontos alkotói önmegfigyelése értelmében: „Egymásra fotografálásoknak és áttűnéseknek mozitechnikája ez, szavakban.”

Nevezzük műfordításnak: a szavak vándorlása az irodalom létezésének mikéntje. Állandó alakulása jelenti az újabb mű megjelenését, amely egyszerre hordozza a kapcsolatot és a másságot. Megszervezi a viszonyítottságot. Az azonosíthatást és a különböztetést. Éppen ezért a műfordítás időbeli és irreverzibilis folyamat. A kimondott szó változtathatatlanul *van*: önmagában változtathatatlan, mégis továbbalakítható.

Ismerjük Karinthy e témabeli játékát. Magam is találkoztam ezzel a problémával, amikor kitűnő költőbarátom, Itamar Jaoz Keszt antológiát állított össze: zsidó sors a magyar költészetben témakörben. Bibliás verseket ajánlottam. Például a *Psalmus Hungaricus*t. Mert azt még lefordíthatná, hogy „Mikoron Dávid, nagy búsultában/ Baráti miatt volna bánatban/ Panaszolkodván nagy haragjában,/ Ilyen könyörgést kezdte ő magában:”, de magát a törzsverset, az LV. zsoltárt csak visszaolvasni lehet, de visszafordítani már nem lehet. Pedig kicsoda különbség van a dávidi zsoltár és Kecskeméti Vég Mihály versének hangneme között. Ezt legfeljebb a különböző horizontról *olvasó* érzékelheti. Újabb műfaj – a zene – kellett a különbözőzés lekottázásához. A fordító ezúttal tehetetlen. Mint ahogy szintén tehetetlen Ady Sion-hegyet emlegető nagy szimbólumával is. Nem is azért, mert az összes „istenszag”-gyanús ószövetségi hegyet (a Moriát, a Sinait, a Hórebet, sőt még a Tabort is) beleírja-olvassa a költő, – éppen földrajzi távolsága, magyar költő-olvasó számára akkoriban jobbra csak a Biblián át elérhetősége okán. De mit mondhat ugyanez a szöveg annak, aki ott él Jeruzsálemben, napi esetlegessége a Cion-hegy, mint nekünk mondjuk a Gellérthegy avagy az Avas. Persze ne feledjük, imigyen vagyunk a keresztény Európában a palesztinai tájhoz-zsidó környezethez kötődő bibliai ihletődésű művészettel is.

Ha igaz, hogy a „világirodalom”-fogalom Goethétől ered, akkor az önjellemzés zsenijeként jelenik meg előttem. A világirodalom öntudatosodása valóban vele – benne és általa – jelenik meg, mint tudatos aktus. Homérosz és Dante még öntudatlan művelte ezt, századunkra pedig éppen a személyes mozzanat kiiktatásával vélte ezt végrehajtani a két nagy angolszász lírikus, Eliot és Pound. Goethe volt az, aki tudatosan

magába szívott minden múlt és jelen mozzanatot, gondosan számon tartotta, ahogy kortársai és utódai szétolvassák, volt ereje önmaga újabb és újabb olvasatait is vissza – bele – olvasni önmagába új jelenségekként – és engedni immár változott önmagát ismét szétolvasni. A Világirodalom Génuszaként ezzel éppen a nemzeti irodalmak öntudatosodását – is – kiváltva.

Határhelyzetet is teremtet ezzel. Az utolsó nagy összefoglalóként jelent meg, aki-ből még – a homéroszok, a danték és a nagy vallási szövegek után – korszakot formáló-meghatározó nagy elbeszélés is kisugárzott (lásd a „fausti ember” definiálása), ugyanakkor benne és általa már megjelenik a poétikai paradigmák viszonyíthatásának tudatosodása is. Egyszerre meghatározó és a meghatározottság visszavevője: viszonyítója. Ezáltal minden műfordítás nemcsak összeköt, de méginkább szét is választ: megképz a különbözés lehetőségét. Hogy éppen Goethénél maradjunk, és visszatérjünk saját irodalmunkra: legszebb hatása számomra nem Kazinczy kultusza, hanem Petőfi drasztikus lázadása, amikor is békasót vél találni a szíve helyén.

*

Egy-egy nagy művelődéstörténeti jelentőségű összefoglaló mű fordítása hirtelen egy-egy korszak vagy nemzet irodalmát át tudja íratni. Gondoljunk a Nyugat első nemzedékének idejére, amikor is a Baudelaire-hatás a hazai kánon élére ugrik. Avagy Ábrányi Emil Byron Don Juan fordítása (1879 és 1892 között) és Bérczy Károly Anyegin Eugenje (1866) olyan verses elbeszélés divatot indít, amelynek verseny- és elleníthetése egy a létezés narratív, politikai, filozofikus és poétikai mikéntjére kérdező, nevesített perszóna körül kristályosított alkotás 1912-ből, Ady Margitája.

Most mégsem a direkt poétikai alakulást befolyásoló szövegátdolgozásról szeretnék beszélni. Sokkal inkább arra figyelek, hogy egy valaha nemcsak irodalmat, de ideológiai gondolkozást is meghatározó nagy elbeszélés miként írja át önmagát a magyar irodalomban. Miként válik a nagy elbeszélésből személyes üggyé, és ezáltal hogyan jelenhet meg poétikailag hiteles paradigmaváltás részeként. Vagy talán pontosabban fordítva: a poétikailag megjelenő változás hogyan hat vissza történeti és politikatörténeti tájékozódások motiválásaként. Egy olyan nagyhatású fordítás hatástörténetének egyik meghatározó mozzanatáról beszélek, amelyik szellemtörténetileg és a magyarság politikatörténetének is legexponáltabb pillanatában érkezett el: a Károli-Bibliáról. Egy bibliai eredetű, lényegi metafora szövegátdolgozását – megalkotódását és visszavételét – emelném ki: a kiválasztottság rávetítődését a magyar sors veszélytudatára. A végveszélybe jutott nemzet megmentője lehetett a Biblia nagy elbeszélése: a szövetség Istennel a kiválasztottság öntudatát programozza be a nemzet lelkébe, „kit vészek hányának”.

*Miként egy régi, bánatos, erdélyi
Prédikátor írásba róttá
Keresvén zsidókkal atyafiságunk.*

Évszázadokig él a nemzeti tudatban ez a Bibliából kiolvasott nemzeti szerepformálás. Ezt a bevett hagyományt oltja be új textussal Petőfi, a világirodalom Goethét-ellenpótló szerepformálásával. A mindent megértő-szintetizáló Geniusz ellenében a zűrzavar korában az éjszaka árnyaiból felérző félisten-szerepet választja a költő hivatásul. Egyik legismertebb programversében a rabság és szabadulás képét a német romantika Führer- és Dichter-elvet egybeolvasó értelmezésével ütközteti – szinte a későbbi George-kör értelmezését, Kommerell könyvét előlegezve:

*Pusztában bujdosunk, mint hajdan
Népével Mózes bujdosott,
S követte, melyet isten küldé
Vezérül, a lángoszlopot.
Újabb időkben isten ilyen
Lángoszlopoknak rendelé
A költőket, hogy ők vezessék
A népet Kánaán felé.*

Csakhog – Fried István újabb Petőfi-olvasásai után – azt is merhetem, hogy *ugyanazt* a Petőfi-szöveget mai horizontról is bevonjam olvasási retorikámba. Milyen finoman azonosul (a bibliai azonosítás hagyományát utánamondva: többes szám első személyben) a vers mondója a pusztában bujdosókkal, és mennyire kiemeli grammatikailag a költőket, többes szám harmadik személyben írva le a hölderlini értelmezhetőségű félisteneket, akik még (vagy már?) ihletettek a létezés éjszakai világából – általánosabban: a zűrzavar korából; lásd a *Wozu Dichter* értelmezést – kivezetni az emberiséget.

És mennyire kétségbe vonja ugyanazt a metaforát egy kései (Petőfinél kései?) versében, *Az erdélyi hadsereg* címűben, pedig éppen erőt mutatva keretezi – párbeszédet imitálva – imigyen az egész költeményt:

*Mi ne győznénk? hisz Bem a vezérünk,
A szabadság régi bajnoka!
Bosszuálló fénnel jár előttünk
Osztrolenka véres csillaga.*

A mondatban egybeolvasom az Ó- és Újszövetséget: a vers a „szigorúbb isten”-től átveszi a „bosszuálló” jelzőt, de a lángoszlop helyére a Tabor-hegyi Transfiguráció „fény”-ét építi. Sajátos, paradoxitását majd a mi századunkban felfedő összeolvasás, mintha a fiatal Szabó Lőrinc kételyes-lázadó szlogenjét hallanám: „Kellenek a Gonosz fegyverei”. Amikor az ember azt hiszi, hogy már csak a bosszú, a reváns segíthet. Ekkor persze még egy konkrét történelmi csapda sugallja ezt a huszadik századra tudatosuló ellentmondást. Vagy Petőfi már poétikailag tudatában van szövege csapdájának? Osztrolenka a lengyel szabadság Mohácsa volt: a szövetség értelmében várja a bosszuálló „szigorúbb isten” segítségét, vagy már az előképet archetípusként fogadja be? Tudatosan vagy öntudatlanul hagyva kétségben? Szegény Petőfi vajon még „hisz” „hitetlenül” *ebben* a szövegben? Mindenesetre az elrendeltséget konjunktívussal és kérdőre hangsúlyozva a biztatást fejezi csak ki („Mi ne győznénk?”), és behívja versébe a minden csatájában vesztes „vezért”, egy ’de ha mégis’ remény megfogalmazhatásáért. A Dichter szövegében magát a Dichtert is kiszolgáltatott katonaként látom megjelenni – aki ezzel teszi meg kötelességét.

Nem így majd Ady, aki továbbmondja majd Petőfi szövegét: versében „Nagy, fehér fényben jön az Isten”. A Károli-fordítás Transfiguratio leírását parafrázálja imigyen. Hogy megcselekedtesse Istenével, ami Bem számára lehetetlen volt: „Hogy ellenségim leigazza”. De milyen is ez az Isten-jelenlét?

A vers-ballada narrációjában fokozatosan teljeseedik be, válik past perfectté: „megtaláltam”. Örömeiben, mint factumot meg is ismétli, folytatva a mondatot, szinte egy lélegzettel kimondva-és-megismételve. Új sorba is szakítva, hogy még hangsúlyosabbá tehesse, nagybetűvel kiemelve: „Megtaláltam,”. És folytatja tovább lendületből a vers

végéig a mondatot. Csakhogy az egész jelenet helyszíne: „Szivemben” (még csak ne is tegyük hozzá, amit az utolsó évtizedek ehhez a szóhoz kötöttek irodalmunkban, Esterházytól Márton Lászlóig, oda és vissza!). Most inkább a jelenet *idejét* hangsúlyoznám: „S egyek leszünk mi a halálban.” Azaz az Isten-jövés kiemelődik a narrációból, hiszen már a vers kezdetén is *jövő-értékű* jelenben fogalmazódik meg az egész: „jön”. Mikor? Hol? Hogyan? Erre kerekíti a ballada-fikciót. Két idő szembesül itt: az „ellen-ségim”-mel folyó harc történetisége és az Isten-megtalálás autentikus ideje. Ez utóbbi nem lehet azonos *Az ősz Kaján* narrációjával, ahol a költészet (vagy az élet, lásd a Földessy-elkapta magyarázatot) *jött*, és leosztódik éppen most egy balladás találkozás jelenében („messziről és messzire megy ez élet”), hol a „hunn, új legenda” „zsarnokin életik”, – hogy megszülessen „az univerzum kisebb méretű csodája” (mint Petőfiről is írja). Az Isten-találkozás ingere ezzel szemben a metafizikai állapotra való rákérdezés, az univerzum igazi csodájának megidézése, éppen a narrációból való kiemeltség állapotának megkínványa. Ezzel a narrációból való poétikai kiemeléssel pedig a Bem-Petőfi helyzetű költő éppen a történeti ténykedésből emelkedik ki: az ellenség leigázásának narratív igénye helyére az Istennel-találkozás (Yeats ír pilótájának poétikai helyzetével hasonló) személyessé alakuló, a halállal szembesített „lonely impulse of delight”-ja, „gyönyörűség” autentikus ideje idéződik.

Adyt igencsak az Isten-találkozásnak ez a személyes helyzete izgatja. Mindenképpen be is akarja hozni a narrációval befogható történetiségbe, a grand récit részévé – sőt lényegévé – akarja poetizálni, mégis a versben megfogalmazódó grammatika és megtestesülő poétika megkérdőjelezi a szándékot. A bizonyosságért lemenne a gyermeklétbe is, ha kell az archetípusok világába is. És milyen szintet mutat fel itt a vers? Még jobban „visszamar” (a fiatal Pilinszky későbbi szavával). *A Sion-hegy alatt* mintha Krúdy későbbi *Álmoskönyvéből* vagy *Vak Bélájának* látomásaiból népesülne be. A romantika tudott ilyen morbid-thrilleres, a létezés éjszakai oldaláról hírt hozó meséket kreálni – a Grimm testvérek például. És ez a romantika Adynál még primer olvasmány, nem Žmegač-interpretálta prózatörténelem. „Az idill szörnyekkel van tele” – mondja ezt a költő Szabó Lőrinc is utóbb, és tudja ezt az archetípusok világának nagy leírója, Jung úgyszintén.

Adynál a vers hozadéka egy regresszió: „Csak nagyszerű nevedet tudnám.” – hangzik a versben, az időben visszavetődve Mózes előttre. Mert ugye „Tief ist der Brunnen der Vergangenheit”. A név előttbe. Hogyan is lehetne ebből narráció, ha a szereplőt meg sem tudom nevezni.

A kudarc lehet ironikus-groteszk-chaplini leírás, vagy ugyanez a poundi cantók zsoltáros fenségessége – ahogy Amerika két száműzöttje láttatja majd a Diktátort, a messianisztikus vágyakozás európai megtestesülését. *A Sion-hegy alatt*ban mindkét későbbi interpretáció poétikai hangneme benne él.

Adynál ugyanakkor csak addig jelenhet meg a vátesz-szerep, a lángoszlop-lét, amíg a narrációban feltételezhette a reformáció-kreálta és az ország külpolitikai tépettsége szentesítette sajátos magyar szövetséget, a választottság-metaforát. Amikor hasonlóan vert történelmi helyzetben még egy George is a neue Reich megszületéséről és az új Führerről szövi klasszikus megfogalmazású álmait, akkor Ady a választottság visszavételét éli át szövegében, vállalva egy sokszázados metafora elvetését: a Biblia Istene helyett a magyarok Istene jelenik meg versében: „Hát népét Hadúr is szétszórja”. Akitől az lenne természetes, hogy népét kedvelje, – de ehelyett ő is úgy jár el, mint a „szigo-

rább istenek”, alkalmanként a Biblia Istene is. A „bosszúálló” nem „fénnyel jár előttünk”, hanem felettünk tart – mint a Gombóntó – ítéletet.

Mi volt előbb: a poétikai átprogramozódás vagy a nagy elbeszélés szétesése? A politikai nemzet leépültsége, mely a nagy háborúban válik nyilvánvalóvá, és amelynek visszaélesztéséhez nem lehet ideidézni a bibliai Istent, hiszen mi szegtük meg a szövetséget („még a Templomot se építettük föl.”). Vagy a személyes sors, az önmegrontás, a felpörgetett beteg-lét, a Leverkühn-sors előfelvétele, amely – mint az ír pilótát a felhők közötti repülővihar-csatában („A lonely impulse of delight/ Drove to this tumult in the clouds”) – a halállal szembesülés poétikai pillanatába hajtja, leépítve a személyes létezés elbeszélhetőségét. Azt hiszem, téved, aki különválaszt egy nemzeti üdvtant építő és egy a dekadenciát-betegséget átélő, narrációba fogó költőt. A narráció a költő és a nemzet egykénti betegségtudata: az Ady-vers egésze már éppen a narráció leépítése. Pontosabban: leépülésének poétikai végigasszisztálása. Éppen hogy Adynál jelenik meg a nagy elbeszélés helyett a kétségbeesett kérdéses állapota: a bizonytalanság egyszerre személyessé és közösségivé programozása. Ez pedig olyan poétikai változásokat kiváltó esemény, amely megelőlegezi a század filozófiai és költészetbeli eljövendő eseményeit. Kiemeli Ady költészetét mindenfajta aktualizáló, narrációval-kötő lekicsinyítéstől.

Az Ady-költészetben lehetőségként benne alakuló – de hangsúlyozhatóan *benne és általa alakuló* – huszadik századi poétika a maga filozófiai konzekvenciáival azután a húszas években testesül meg. Néhány példát éppen erre a „szövetség”-utániságra, a bibliai hatás átíródásában is bekövetkező fordulatra. Ha eddig meghatározó-biztató előképként – tehát programot mondó monológot szuggeráló előbeszédként – szerepel a poétikai trendben, ekkortól olyan szöveggént jelenik meg, amely a személyes létezés *választékának* emanációját mutatja be. Mondhatnám: ekkortól a tudat éttrendjét megmutató ’menükártyát’ szerkesztett. Az „Én vagyok” variációja lesz a keret, amely Kassától József Attiláig, Eliottól Szabó Lőrincig a tudatban generálja azokat a lehetőségeket, melyeket az alkotói retorika összegez a tudat-Énben, hogy egyben szétomoljon olvasói retorikákban, hogy újabb alakzatban újabb alkotói retorikák szerinti épülést váltsa ki.

Az „én KASSÁK LAJOS vagyok” vagy az *Eszmélet* hangsúlyosan kimondott én-jei, avagy a stirneri ujjszavakra alakuló Szabó Lőrinc-i *Az Egy álmai*, vagy a *Fűz a tóparton* grammatikai labirintusából kiemelkedő én-alany mind annak a tudatállapotnak a poétikai definíciói, amelyben a hagyományos, sok esetben bibliai szövegek által testet öltő választékkínálat megjelenhet. A poétikailag gyakorolt grammatika filozófiai olvasata értelmében: a most-pontokra-szakadó narratív időben („messziről s messzire megy ez élet”, „az idő lassan elszivárog”, „az életet adja, adja”), abból kiemelten megjelenik az autentikus idő, „In balance with this life, this death”, az „ez élet”. A vers poétikai helyzete éppen a kettő viszonyítottsága: „a mindenséggel mérd magad!”. A *rálátás* az élet választékaira. A tudatban megképződő-belefogott, ahumánus viszonylataival kérdezhetővé tett léttények között befogottan megjelenik ugyanez a tudat (én-nek nevezve-szólítva), a maga Kürwillejére, választóakarata való rákérdézhetségével. Az egyszerre kint és bent állapot: amit az *Eszmélet* nem kizárhat, hanem mint metafizikai állapotot tételez a maga formálisan kizáró logikájával. Az én, a „költő vagyok” – a bibliai isteni jelenlét átemelése a tudatba. „Benne és általa” történik a poétikai megtestesülés.

Itt fordul meg az üdvtörténettel sugalmazó „kiválasztottság” és a célképzetet felváltó *útonlét*-ség állapota, keleti filozófiából átvett szóval: a Tao. Nálunk ez a fordulat *A ló meghal, a madarak kirepülnek* szentírási útonlétében történik meg, ahol is nem

tudni munkás-valcolás, egyházi karrierkeresés, költőlet vagy politikai-mozgalmi szerepvállalás lenne a cél. A szentírási áthallások mindezt felkínálják. A földrajzi hezitálás Párizs–Brüsszel között, amely egy üdvtani szerkezettel szemben az eltúlzott életrajzi valóság-hűség erőszak-tételének tűnik fel, valójában poétikai esemény. Úgyannyira, hogy Ferenczi László még Kassák akkori életrajzi hitelű Párizsban létét is megkérdőjelezi. Szerintem ez éppen a hezitálás poétikai megtestesülése. Mint ahogy a bibliai szövegkínálat Kassák művében a világ létezésében (mindenség=én) bennelévő bizonytalanság – választás és szabad akarat – archetípusaként szolgál.

Hasonló történelmi-poétikai helyzetben, ugyanebben a „szétszóródás”-tudati állapotban születik Ady-interpretációként Németh László ifjonti műve, az *Emberi színjáték*, amelyik a szövetségben-lét állapotnak a tematikai – de poétikai – megkérdőjelezését hajtja végre. A *jövő század regényére* visszamenő groteszk eredetű és heroikusán továbbcsúszott Zölddisznó-csalímese, amelyik *A mesebeli János* utánamondása ellenében alakítja a maga magánmitológiáját, egyszerre ironikus és patetikus személyes és nemzeti eszmélkedését. A másság mitológiáját, de már nem a szövetség értelmében. A kiválasztottság minden ember sajátja értelmében. Kétféle beszédmód testesül meg, egymást ellentéppontozva benne: „Tartogat engem Isten valamire, ordított bele hirtelen, szinte rikácsolva az éjszakába” az eleve elrendeltséggel, és „Ez a hegyi beszéd lett volna, találta meg Alfréd a maga fintorát (...) Volt hegy és volt beszéd” – ironikus távolítással. Egy hagyományos Biblia-diktálta beszédmód átváltása ez a Biblia által is ihletett ironiára: személyes választási-lehetőségre. (Németh László későbbi művét poétikai kérdező-horizontról imígyen éppen egyfajta hagyományos meghatározottságot vállaló monológ és ezt minduntalan a szabad akarat nevében megkérdőjelező dialógus megjelenési formájaként is követhetem!). A magános emberi létezés horizontjáról mindenképp a dialógus-készség testesül meg a Németh-életműben, a vállalás-készség és az annak elmentmondás mérlegelésével. Mintha Yeats ír pilótáját mutatná be, a maga színe-visszája, narrációból kiemelkedő pillanatával.

Yeats példáját nem valamilyen filológiai összecsendíthetetés értelmében idézem, de kortársi – és részben politikatörténeti párhuzam okán – vonom be összehasonlításul. Mint olyan verset, amelyben ugyanezt a paradigmaváltást már egyszer végigkövettem pár évvel ezelőtt.

Az imígyen értelmezhető „irish” szereplőre rímelt a magyarban a „hungaricus” jelzővel megszólaltatott zsoltármondó is. Mert Ady „szétszóródás”-szövegének megismétléseként hallgatom Kodály Zoltán interpretációját is, a Kecskeméti Vég Mihály fordításának felhasználásával alakított ’nemzeti’ önvizsgálatot. Abban a pillanatban, a húszas években, amikor – a szétszóródás után – a kiválasztottság-tudat is megszűnik. Amikor tudatosodik, hogy „még a Templomot se építettük föl”. A templomépítést kezdő király zsoltára éppen a templom előttiség pillanatához vezet vissza eszmélkedésében. „Mikoron” „nagy búsultában” szólal meg ismét a szöveg, már nem az európai kultúra védő-bajnoka „nemzeti nagylét”-ében, hanem a szétszóródott magyarság nevében. Ironikus is lehet tehát a „Hungaricus” jelző? Éppen ezt, a szövetségi létén kívüli létbevetettséget vállaló. A maga jogán, önmagában keresve egy nép létezésének „mikéntjét”. Szemben a halállal? Mindenféle „külön alku” nélkül és helyett. Egy imígyen megteremtődő autentikus pillanatban? Amikor is a „Hungaricus” nem kiemelést, nem pozitív diszkriminációt, hanem egyszerűen csak speciést jelöl. A „szétszóródás” tudatában. Ady filozófiai telítettségű ironiájára visszaütően: „S csak: élet ez, summája ezrekének, / Örök, magyar határ-pör, meg nem szakadott.” Mint Yeats, Ady is megéli –

éppen szöveg építés-omlás közben – az *elkövetkező* század legfontosabb filozófiai horizontjait. Ennek poétikai hozadéka a valahai *Psalmus*-fordítás „Hungaricus”-ként való átértelmezése.

Es hadd olvassam ehhez kötődően – ismét csak ironikus fogalmazottságuként – Radnóti későbbi szövegét: „ki biztos voltál, súlyos mint a zsoltár”. Kiről is szólna ez? A hitvesről? az Istenről? A kiválasztottság sokszázados metaforájáról? A Biblia Istenéről avagy a magyarok Istenéről? „Súlyos”? „Csak a szívünkbe ver bele/ Mázsás harangnyelvekkel néha.” „Minden lépése zsoltár-ütem.” Adynál válik a szövetség személyes, állandóan meg-megújuló kérdéséssé. Ami „biztos” volt, „súlyos”, az – egy másik költő szavával: – „széthull darabokra”. Ha narráció: a múlt idejűség a meghatározója. A már elmúltság. Hegel is ekként értelmezi.

Mert ami a versbe készen lép, az ott a megkérdozettség állapotába kényszerül átlényegülni, és ami ennek során „épül”, az a továbbolvasás során újra „omlik”. Egy parafrázissal élve: „A szöveget adja, adja / egyszerre csak abbahagyja.” Valahol ebben lehet az irodalom, a maga olvasói és alkotói és megintcsak olvasói retorikájával. Csak-hogy észre kell venni, hogy mikor adja, és érzékelni, amikor abbahagyja.

Sok ezer éves szöveg sok száz éves fordítása épül, omlik szemem – lát-tára szinte percek alatt pergethetően. Vizsgálatánál ha mestert is meg kellene neveznem, befejezésül hadd tegyem ezt is. Amilyen régi az alkotói retorika, olyan régiek az olvasói is – nevezzük hermeneutikának, klasszika filológiának vagy bárminek. A magam olvasási készségét (retorikáját?) egy nagy klasszika filológustól tanultam, diákként a Tacitust-fordító-magyarázó szemináriumokon. És épp e hetekben vizsgáztattam magam a *Dragma* két kötetét olvasva. Minek is nevezzem Borzsák István elénk magasodó tudományát? Hagyományörző filológiának? Abban is sok új eredményt hoz, ott is, ahol már szinte újat mondani se lehet. Nevezem a pontos olvasás művészetének? Veszem ezúttal módszernek. Újat ezzel sem mondok. Hiszem a modern filozófia nagy ihletője, Nietzsche kora nagy klasszika filológusa is egyben. Azt hiszem, joggal ajánlhatom tehát Borzsák István művét, mint örök-új módszert. Az irodalomértés legújabb módszerei számára. Megszívlelendő alapozásként. Hiszen mai bálványunk Paul de Man szintén filológusként definiálja magát.

